

Bijlage bij het hoorcollege *Ommkeer 1971*

OMMEKEER 1971

EEN HOORCOLLEGE OVER
HET ECONOMISCHE MODEL
NA 1971, DE GEVOLGEN ERVAN
ÉN WAAROM DE TOEKOMST
ZONNIG IS

door Edin Mujagić

Inhoudsopgave

[Edin Mujagić](#)

[College 1. Keerpunt 1971 en de opmaat ernaartoe](#)

- [H1. Inleiding](#)
- [H2. Op naar Bretton Woods](#)
- [H3. Het geldstelsel van Bretton Woods ziet het daglicht](#)
- [H4. Het Bretton Woodstelsel onder druk](#)
- [H5. Het internationale geldstelsel in crisis](#)
- [H6. Het Bretton Woodstelsel valt uit elkaar](#)
- [H7. De 18 minuten en 8 seconden die de wereld veranderden](#)

[College 2. De gevolgen van '1971': het heden verklaard](#)

- [H8. De economische gevolgen van 15 augustus 1971](#)
- [H9. Eeuwige inflatie en monetaire alchemie](#)
- [H10. Schulden en economische groei](#)
- [H11. Zombiebedrijven en creatieve vernietiging](#)
- [H12. De maatschappelijke gevolgen van 1971](#)
- [H13. Veel om somber over te zijn](#)

[College 3. De toekomst is zonnig!](#)

- [H14. Het is van alle tijden](#)
- [H15. De vonk voor een Nieuw Tijdperk](#)
- [H16. Het geldstelsel van de toekomst](#)
- [H17. Hoe te zorgen dat wél iedereen profiteert?](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Edin Mujagić

Edin Mujagić is macro-econoom, publicist en spreker. Hij studeerde monetaire economie aan de Universiteit van Tilburg. Hij is thans hoofdeconoom bij OHV Vermogensbeheer en specialist in monetaire economie en centrale banken. Onderwerpen waar hij regelmatig over schrijft en spreekt in binnen- en buitenland. Van zijn hand zijn ook boeken verschenen voor een algemeen publiek, waaronder *Keerpunt 1971: over staatsschuld, werkende armen en nieuwe economische groei*.

Bij Home Academy zijn van hem de volgende hoorcolleges verschenen:

[Monetaire geschiedenis van Nederland](#) en [Centrale banken](#).

Studium Generale Universiteit Leiden

Studium Generale Universiteit Leiden organiseert lezingen voor studenten en andere belangstellenden van binnen en buiten de universiteit die over de grenzen van hun vakgebied heen willen kijken.

Voor meer informatie, kijk op: <https://www.universiteitleiden.nl/studium-generale>

Synopsis van het hoorcollege *Ommakeer 1971*

College 1. Keerpunt 1971 en de opmaat ernaartoe

H1. Inleiding

- Wat is er gebeurd in 1971?
- Waarom dit hoorcollege?
- Begin nieuw tijdperk, 3de Industriële Revolutie (IR)
- Iets bijzonders aan de hand
- Vragen, zoals waarom:
 - enorme vooruitgang door velen niet gevoeld?
 - miljoenen moeite hebben moeite rond te komen (eind 2021 als voorbeeld)?
 - 50 mln. Amerikanen niet zonder voedselbonnen kunnen?
 - meer dan 2,5 mln. Nederlanders nu hun wasmachine niet zouden kunnen vervangen
 - er werkende armen zijn?
 - er steeds meer voedselloketten en gaarkeukens zijn?
- Lang niet iedereen profiteerde ervan, i.t.t. de 1ste en 2de IR
- De reden? 15/8/1971
- Nieuw monetair tijdperk
- Lessen voor de toekomst want de 4de IR is begonnen!
- Iedereen kan en moet daarin profiteren
- Wáárom was 15/8/'71 nodig?
- 1944

H2. Op naar Bretton Woods

- Europa, 6 juni 1944
- VS, eind juni 1944: 730 afgevaardigden uit 44 landen, Mount Washington Hotel in Bretton Woods
- Monetaire conferentie VN
- Einde WO II in zicht > nieuw internationaal geldstelsel nodig
- Oude = chaos, 1918-1936, WOII
- Vrees: zonder regels > herhaling, nieuwe oorlog
- Men wist hoe het nieuwe stelsel er NIET uit moest zien!
- Géén terugkeer naar goudstandaard (vaste wisselkoers)
- Rigide, wisselkoers als correctiemechanisme, maar ook...
- Géén vrije, zwevende, wisselkoersen
- Onbekend, angstaanjagend, onvoorspelbaar
- Waar moest het stelsel wél aan voldoen?
 - enerzijds: aanpassen wisselkoers als nodig mogelijk maken,
 - anderzijds: maar niet lukraak > protectionisme, chaos
- En dan: wie gaat de wereld de facto leiden?
- USD dé wereldmunt
- Voor 1944 Britse pond
- Een zijstraatje:
 - Tot WOI pond heer en meester
 - Daarna begon USD op te komen
- VS sterker uit WOI, VK in verval, uitgeput door de oorlog
- Niet zonder slag of stoot: Genua, 1922
- Dollar en pond samen, val pond gestuit
- Trend was echter niet te stoppen
- Verschuiving monetaire zwaartepunt een langzaam proces

- 20 á 30 jaar lang
- 1931, opmaat naar 1936
- 1936 monetaire chaos teruggekeerd
- Protectionisme, populisme, nazisme, WOII
- Bretton Woods (BW): formaliseren van de nieuwe monetaire werkelijkheid
- Atlantic City
- Dé uitdaging: hoe USD centraal maken zónder dat andere landen daarover zouden vallen
- Hoofdrospelers:
 - John Maynard Keynes
 - Harry Dexter White
- John Maynard
 - een van de meest invloedrijke economen van de 20ste eeuw
 - keynesianisme
 - getekend door de Grote Depressie
 - Verdrag van Versailles
 - Heropbouwfonds
 - bancor
 - Veel steun, dolfijn, unicorn, unitas, winfrank (Winston Franklin)
- Harry Dexter
 - Vertrouwing Minister van Financiën V.S. Henry Morgenthau
 - Geen bancor, maar dollar als hoeksteen
 - Morgenthau-plan
 - 'een voornamelijk landbouwachtig en pastoraal land worden' en de Duitse levensstandaard mocht niet boven die in omringende landen, vooral Frankrijk, uitkomen.
 - Keynes: 26/4/1946, White 1948 (Spioneerde voor de Russen)

H3. Het geldstelsel van Bretton Woods ziet het daglicht

- Dé uitdaging: hoe USD centraal maken zónder dat andere landen daarover zouden vallen
- USD was de enige munt die de ankerrol van het nieuwe stelsel kon vervullen
 - Sterk en stabiel, VS bbp 40% v/h wereld bbp
 - 2/3 wereldgoudvoorraad
 - 5 april 1933
- Probleem: dat er te dik bovenop leggen>conferentie mislukt
- Sovjet-Unie, China
- White: 'goud en goudinwisselbaar papier' op de plek waar de ankermunt moest staan
- Dé vraag durfde niemand te stellen!
- Britten want zou formeel maken wat de werkelijkheid was
- Amerikanen want gevoelig bij andere landen
- En toen...
- India
- Doodse stilte in de zaal
- Dennis Robertson staat op
- Na 3 weken zat de conferentie erop
- Uitkomsten:
 - IMF (VS het land, vetorecht, nog steeds het geval; saillant...)
 - IBRD/Wereldbank (Europa/VK)
 - Een weetje: BIS opdoeken was het advies
 - Geen bezwaar, toch niet uitgevoerd (Roosevelt overleed in 1945, belangrijke mensen vertrokken, andere prioriteiten)
 - Wisselkoersen vastgeklonken
 - Veranderen mocht, bij hoge uitzondering
 - Uitlaatklep
 - Vrij inwisselbaar onderling in een later stadium

- (economieën moesten eerst aansterken, zou even duren)
- NL: 1945: maximaal NLG 400 per jaar in te wisselen
- Vanaf 1956, voor enkele valuta's, verhoogd naar NLG 1.000
- Vergunning nodig (van DNB, Kantoor Deviezenvergunning, meer dan de helft)
- Buitenlands geld hebben zonder verantwoording (vergunning) was strafbaar!
- Wisselkoers t.o.v. USD vastgeklonken
- USD gekoppeld aan goud á USD 35 / ounce
- Centrale banken/overheden van deelnemende landen konden dollar inwisselen voor goud
- Daarmee dollar *as good as gold* = dé wereldmunt
- Niemand deed dat want was niet nodig en leverde niets op
- Maar ook: men had geen dollars om in te wisselen!
- Handelsoverschot
- Marshall-hulp etc
- Wisselkoersen in het voordeel van Europese landen
- Dat was een structurele fout van het stelsel, zoals we later zullen zien!
- Het BW-stelsel: grote verantwoordelijkheid bij de Amerikanen
- Vertrouwen, andermans belang vooropstellen
- Concreet: verleiding weerstaan dollar geldpersen aan te zetten
- Kiezen voor alg belang op LT i.p.v. eigen belang op korte termijn, was de prijs voor de VS voor de dominante rol in het geheel
- Zou Washington de lokroep kunnen weerstaan?

H4. Het Bretton Woodstelsel onder druk

- 1958: Bretton Woodstelsel volledig operationeel met de vrije inwisselbaarheid
- Het begin van de ellende voor het stelsel echter
- Recessie VS (door o.m. Aziatische griep)
- Fed verlaagt de rente > maakt korte metten met de recessie maar...
- ...zet buitenlandse regeringen ertoe aan dollars in te wisselen voor goud
- Fed verhoogt de rente
- 1960: nieuwe recessie
- JFK wint de verkiezingen > vrees in het buitenland (jong, Democraat)
- Zekere voor het onzekere
- Het onmogelijke gebeurt: goudprijs wijkt af van USD 35!
- 40 / Volcker
- Eerste barst in het stelsel, ster op voorruit (niet aanpakken...)
- Vietnam-oorlog (JFK, Lyndon Johnson)
- 1964: Great Society plannen
- Economie trekt aan, Fed verhoogt de rente níet
- Sterker, die verlaágde de rente
- Inflatie in en buiten de VS loopt op (logisch)
- Te veel USD > vloeit naar het buitenland > echter, vaste wisselkoers > gedwongen opkopen > geld bijdrukken > inflatie
- Vooral na ca 1965 klagen andere landen over VS beleid
- In de tussentijd was er overigens ook iets cruciaals veranderd in de wereld...
- Europa + Japan hersteld / wirtschaftswunder
- Amerikaanse bedrijven krijgen meer concurrentie
- Handelsbalans verandert
- Ter herinnering: 1958
- Bretton Woodstelsel heeft niet één maar twee onoplosbare problemen!
- Robert Triffin
- Stabiliteit van BW leidt tot instabiliteit
- BW was afhankelijk van VS handelstekorten
- Internationale handel = motor wereldeconomie

- Dollar smeerolie
- Er moesten er steeds meer dollars bij komen want internationale handel groeit elk jaar
- Econoom: VS moest een handelstekort hebben
- Echter: voorraden USD in het buitenland nemen toe, goudvoorraad in de VS niet!
- Vroeg of laat vrees dat er te weinig goud is
- Ofwel: wat nodig is om de dollar de wereldmunt te houden, aanhoudende handelstekort VS, zorgt op termijn voor minder vertrouwen en run op goud
- John Marcus Fleming en Robert Mundell
- Onmogelijke drie-eenheid
- Vaste wisselkoers, vrij verkeer van kapitaal en onafhankelijk rentebeleid
- Altijd max 2, nooit alle drie!
- Voorbeeld: wereldrente 10%, eigen rente naar 5%
- *Carry trade* > aanbod eigen munt neemt toe waarde daalt stijgende inflatie wat is de remedie?
- Rente verhogen!
- Alternatief 1: houd rente op 5%, interventie op de valutamarkt eigen munt kopen, USD nodig voorraad eindig, niet houdbaar
- Alternatief 2: vrij verkeer kapitaal aan banden leggen
- Nadeel: handel met de wereld bureaucratisch, duur
- Dus kiezen voor een mix van 2: vaste wisselkoers, vrij verkeer van kapitaal en onafhankelijk rentebeleid
- BW = keuze voor vaste wisselkoers en vrij kapitaalverkeer
- Fed is dan de facto centrale bank van de wereld
- Begin jaren 60 ging het daar fout met de keuze voor eigen belang
- Rest v/d wereld: inflatie voorkomen
- Kiezen voor (2) en (3) (vrij verkeer van kapitaal en onafhankelijk rentebeleid) > geen vaste wisselkoers, is de kern van BW!
- Aanpassen mocht maar uitzondering, geen regel
- Eind 50s/begin 60s nemen de zorgen van andere landen toe
- 1959: goudvoorraad VS = USD buiten de VS
- 60s: goudvoorraad ontoereikend
- Februari 1965: Charles de Gaulle / exorbitant privilege
- Franse oorlogsschepen naar de VS: haal goud op
- Andere landen volgen
- Motie van wantrouwen
- Nog een reden: de goudprijs
- Vrije markt goudprijs > officiële prijs
- Een buitenkansje
- VS zitten niet stil
- Druk op andere landen
- Duitsland: Amerikaans leger terug
- Volcker naar Nederland
- "Je maakt slapende honden wakker"
- Zijlstra: "als de honden wakker worden omdat NL 250 mln. USD wil omwisselen voor goud, dan zijn ze allang klaarwakker"
- 1961: London Gold Pool: 8 grootste economieën spreken af goudprijs op USD 35 te houden via interventies
- 1969: *Special Drawing Rights* (SDR) van het IMF: instrument landen van geld te voorzien om internationale handel aan de gang te houden
- Posing landen te verleiden hun USD niet in te wisselen
- Voordeel SDR was: rentevergoeding
- SDR vlees (dollar) noch vis (goud)
- Symptoombestrijding / stukadoren van een muur met vochtprobleem
- 1967: Frankrijk verlaat de Gold Pool

H5. Het internationale geldstelsel in crisis

- Maart 1968: London Gold Pool ontmanteld
- De facto begin van het einde BW stelsel
- Washington weet het
- Notulen Fed, 14 maart 1968: 'het internationale geldstelsel beweegt zich in de richting van de ernstigste crisis sinds 1931'
- Dat klonk toen veel angstaanjagender dan nu!!
- Nixon trekt het Witte Huis in begin 1969
- Volcker wordt adviseur internationale monetaire aangelegenheden...
- ...vrij vertaald: wat te doen met het BW stelsel?
- Volcker is er, in het diepste geheim, sinds 1965 mee bezig!
- 29 juni 1969: Basic Options in International Monetary Affairs, 48 blz
- Officiële goudprijs verhogen: no go
 - Is waardevermindering USD
 - Speculatie over nieuwe veranderingen>instabiel
 - Geschenk uit de hemel voor Rusland, Zuid-Afrika, Frankrijk, straf voor trouwe bondgenoten
- Waarde USD in goud verlagen: no go
- USD ondergeschikt aan goud > vernedering
- Rente verhogen in de VS: no go (verkiezingen)
- Nixon: "heb nog nooit iemand een verkiezingen in de VS zien verliezen door de hoge inflatie, maar wel velen door hoge werkloosheid"
- Dé oplossing: andere munten moesten in waarde stijgen
- Vooral de yen en de D-mark
- USD wordt dan minder waard maar via een minder vernederende route
- 10 á 15%
- Japan en Duitsland wilden er niets van weten echter want economische gevolgen
- Ondertussen steeds drukker aan het goudloket
- Voorstel Volcker: inwisselbaarheid USD in goud opschorten
- Nucleaire optie want hoeksteen BW stelsel
- Over Volcker gesproken... (stabiliteit + vertrouwen)
- Idee was: sluiting goudloket > gevoel van crisis > dan wordt veel mogelijk, wellicht die waardeinstijging yen en D-mark > dwingt zo hervorming stelsel af
- Alternatief is met steeds meer USD te komen te zitten > gebruik USD in de wereld wordt groter > USD blijft de wereldmunt
- Volcker: opschorten, niet afschaffen: BW 2.0
- Milton Friedman heeft het luisterende oor van Nixon
- Nieuwe mode in het economenland: laat de wisselkoersen vrij zweven
- Volcker: 'Laten we niet romantisch doen daarover, historie leert ons dat zwevende wisselkoersen tot mondiale spanningen leiden'
- 1970: drukte aan het goudloket wordt groter
- O.m. door benoeming Arthur Burns (inflatie nam toe, Burns verlaagt de rente) > wantrouwen buiten de VS neemt toe
- Begin 1971: John Connally nieuwe minister van Financiën
- "De buitenlanders zijn erop uit ons een loer te draaien, het is onze taak dat als eerste hun aan te doen", tijdens overleg over BW
- Nu nog een aanleiding goudloket te sluiten
- Mei 1971 bracht dat met zich mee!

H6. Het Bretton Woodsstelsel valt uit elkaar

- Nachtmerrie van de Bundesbank (Buba) wordt werkelijkheid
- Binnenland of buitenland
- Inflatie vs. stabiele wisselkoers

- Buba kiest voor het tweede
- Dweilen met de kraan open
- Begin mei 1971: Duitsland stopt ermee
- NL, CH en AUT volgen
- BW stelsel in feite ten einde gekomen
- Volcker's opdracht aan een jonge ambtenaar
- Bij een nieuw verzoek = bellen
- "Telefoon ging vaker wel dan niet"
- Alibi voor de VS
- Nixon aan Connally: ga overleggen, wel met zo min mogelijk mensen
- Geheimzinnig
- Volcker's handboek: deel A, deel C
- Past bij Nixon
- Goud blijft wegvloeien
- Zondag, 8 augustus 1971: Nixon besluit dat snelle actie nodig is, wachten tot september is geen optie meer
- Dinsdag, 10 augustus 1971: Britten willen 3 miljard aan USD inwisselen voor goud (bedrag + het land!)
- Nee zeggen kon niet, verzoek inwilligen ook niet
- "Ik denk dat je terug moet komen"
- Vrijdag, 13 augustus 1971: op naar Camp David
- Radiostilte
- Details belangrijk: geen waardevermindering dollar maar sluiting goudloket
- Wel of geen toestemming parlement nodig
- Twee wetten uit 1933 en 1934 als juridische basis gebruikt
- Had Volcker spijt?
- "Het was voor de VS onmogelijk geworden de koppeling tussen de dollar en het goud overeind te houden. "
- Europese leiders slapen
- Nixon kijkt NFL wedstrijd (Washington Redskins verslaan Denver Bronco's met 17:13)

H7. De 18 minuten en 8 seconden die de wereld veranderden

- 15 augustus
- Nixon wordt vrij laat wakker (<9; 10:25)
- Snel ontbijt
- Iets over 11:00: er wordt aan de deur van de Aspen-hut geklopt
- Puntjes op de i / toespraak (paranoia)
- Middag: terug naar het Witte Huis
- 20:55: in de Oval Office
- Bonanza
- "Good evening."
- ...
- "Thank you and good evening."
- Een van de eerste die de gevolgen merkt, is Sol Ganz.

College 2. Gevolgen van '1971': het heden verklaard

H8. De economische gevolgen van 15 augustus 1971

- Zakenman Sol Ganz is in Londen
- Maandag: afspraken, slenteren
- Het verliep anders

- Lange rij
- Wat is een dollar waard?
- Sol Ganz x 1000en in Europa
- Valutamarkten dicht
- Niemand wist wat een dollar waard was!
- Banken wilden geen USD wisselen of zeer beperkt
 - Duitsland: \$50
 - Zwitserland: \$30
 - VK: \$10
 - Frankrijk: geen!
- M.b.t. Frankrijk: heeft wel een reden natuurlijk
- Betalen met USD
- Was heel normaal, werd ineens niet mogelijk
- Bakker in Parijs
- \$ losgekoppeld
- Inflatievrees
- Geruststellende woorden Nixon én maatregelen!
- Prijzen/lonen gedurende enkele maanden bevroren
- Verbod loopt af : prijzen beginnen te klimmen
- Tot medio jaren 60: ca 2 % per jaar
- 1973: 6%
- 1974: 11%
- 1980: 13,5%
- Economie stagneerde
- Er moest een woord gemunt worden!
- Stagflatie
- Inflatie vanaf 1980 hard omlaag
- Gebeurde niet zomaar
- Maar eerst: Linguïstische illusie (inflatie daalt maar prijzen stijgen)
- Prijzen hadden echter moeten dalen sinds 1971
 - Globalisering 1971/1978 (2,7 mrd /jaar -> 12,5 mrd / dag)
 - Technologische vooruitgang
 - Arbeidsmarkt
- Globalisering: simpeler, efficiënter, goedkoper (lonen!)
- Tech. Vooruitgang: Internet en toepassingen, productiviteit stijgt
- Arbeidsmarkt: vrouwen + gastarbeiders
- Is eerder gebeurd, tijdens de 1ste + 2de IR
- Is echter niet gebeurd, inflatie werd lager, niet de prijzen!
- Waarom niet?
- Inflatie daalde wel
- Monetaire brandweerman: Paul Volcker
- 1979
- Kruistocht tegen inflatie
- Rente naar 20% (op een sluwe manier!)
- Zeer impopulair / levensbedreigend
- In een diner in de VS
- Fundament voor wat er volgde
- Wáárom was Volcker succesvol?
- Tristan da Cunha!!!

H9. Eeuwige inflatie en monetaire alchemie

- Die aanhoudende inflatie sinds 1971 had nogal wat gevolgen i.c.m. enkele andere ontwikkelingen
- Reële lonen

- Wat heeft '1971' met dit alles te maken?
- ALLES!
- 15/8/1971: onbeperkt geld drukken werd mogelijk
- Er werd te veel geld gedrukt
- Te veel als toename $M > y$
- Was voor de tweede helft van de jaren 60 niet het geval / uitzondering
- Daarna wel
- Vanaf 1971: regel, geen uitzondering
- Maar dat is niet alles!
- Totale geldhoeveelheid is veel meer dan aantal bankbiljetten en munten!
- Terrein van monetaire alchemie
- Fractioneel bankieren
- Geld storten en opnemen gebeurt elke dag
- Verplichte kasreserve
- Stel 10%
- Betekent: 100 euro storten, 10 euro in de kas, 90 euro uitlenen
- Geldhoeveelheid: 190
- 90 euro lening uitgegeven...
- ...storting van 90 euro
- 10% = 9
- 9 euro in de kas, 81 euro uitlenen, etc.
- Totale geldhoeveelheid: 1.000 euro
- Geen één extra euro bijgedrukt!
- Fractioneel bankieren
- (monetaire alchemie)
- Kasreserveverplichting in loop der tijd verlaagd
- Pinpas, creditcard, minder opnamen
- Verplichting 0 – 1 %
- 100 euro > 10.000 euro
- Commerciële banken scheppen geld...
- ...maar is niet mogelijk zonder de centrale banken
- High powered money / fundament
- Normaliter: leningen worden terugbetaald, geldhoeveelheid daalt
- 1971: groeien op schulden → aflossen = nieuwe leningen
- Gevolg: geldhoeveelheid neemt te hard toe
- Gevolg: banken cruciaal in dat nieuwe economische model
- TBTF (verklaart het redden van banken in 2008!)
- Geldgroei is dus hét inflatie-alarm
- Echter...
- Fed houdt sinds 2006 de brede geldgroeimaatstaf niet meer bij (kostenoverwegingen!?)
- ECB wel maar negeert die cijfers (was eerder niet het geval!)
- 2003 / nu
- Gevolg: structurele inflatie
- Les: niet veroorzaakt door sjeiks, vakbonden, het weer, etc.!
- Waarom moest dat allemaal, waarom geen deflatie?
- Economisch model 'groeien op schulden' heeft inflatie nodig!
- Stimuleert consumptie
- Maakt schulden stapelen aantrekkelijk
- Deflatie: precies het omgekeerde!
- Geldmoord (2012) / Van Dale
- Gevolg: sterke/zwakke munten ook al een illusie
- CHF, DEM: 50% koopkrachtverlies
- Wisselkoers = relatieve waarde, koopkracht = absolute waarde
- Deflatie

- Over deflatie gesproken: demonisering
- Voor het gevoel juist wenselijk (aanhoudende korting)
- Moest als een ramp neergezet worden
- Redenering: dalende prijzen > uitstel van consumptie > dalende omzetten > dalende winsten > ontslagen > recessie + massawerkloosheid
- Historische rechtvaardiging ontbreekt maar dat mocht de pret niet drukken
- (En passant: economische geschiedenis verdween sinds de jaren 70 stilaan uit het economisch onderwijs)
- Hét voorbeeld: de Grote Depressie
- Is echter uitzondering op de regel, geen regel zelf!
- Protectionisme
- Prijzen daalden daarvoor ook vaak, zonder recessie, sterker met ongekende welvaartsstijging
- Logisch ook!
- Deflatie pre-1971 was mogelijk
- Onbekend maakt onbemind
- Voorkomen van deflatie zelfs verankerd in de wet sinds 1990
- Centrale banken streven 2% inflatie na
- Geen toeval dat centrale bankiers van de oude stempel à la Volcker van het toneel verdwenen rond die tijd
- Volcker: 1987, gedwongen vertrek
- Het spel moest doorgaan en het spel vereiste aanhoudende inflatie
- Maar: mocht niet uit de hand lopen / somberheid loert / rentes hoger
- Goudlokje
- Volcker was een zegen, werd een vloek
- “Met alle respect...”
- 2% per jaar = 25% hogere prijzen na 10 jaar tijd • Prijsstabiliteit
- Over linguïstische illusies / monetaire alchemie gesproken...

Samenvattend

- Sinds 1971 enerzijds globalisering, tech vooruitgang, demografie, anderzijds geldpersen
- Heeft alles te maken met het spel, met ‘maakbaarheid’ als een onderdeel

H10. Schulden en economische groei

- Gevolg: aantal wetten neemt toe
- VS: George Washington University Regulatory Studies Center
- Aantal pagina’s in de Amerikaanse Staatscourant, sinds 1940
- 1940-1960: jaarlijks ca 10.000
- 1970s: 20.000
- Begin jaren tachtig: 80.000
- Inmiddels ca 100.000
- Wetten = beleid = vereist geld
- 15/8/1971 cruciaal
- Begroting
- Pre 1971: uitgaven min of meer gelijk aan inkomsten
- Begrotingstekorten in oorlogsjaren
- Sinds 1971: begrotingstekorten zo goed als elk jaar
- Verschil moest geleend worden
- (niet direct van de centrale banken, te duidelijk)
- Staatsschulden lopen op
- Andere schulden echter ook
- BIS: schulden in bijna elk land harder gestegen dan de economische groei
- In goed Nederlands...
- Leven op de pof!

- Totale schuld per hoofd: bijna \$50.000
- In bbp-termen: 4x wereld bbp
- Les: heeft niets met de coronapandemie te maken, die heeft de trend die er al was, alleen versneld, maar NIET veroorzaakt
- 2% inflatie per jaar was dus ideaal
- 2008: deflatie dreigde
- Reactie: rente verlagen
- Maar: pieken/dalen sinds 1980
- Vloer bereikt
- Het spel in gevaar (heeft stijgende schulden, dalende rentes en inflatie nodig)
- Vroeg of laat loop je je vast
- Wanneer de rente niet meer omlaag kan
- Kan lang duren voordat het zo ver is want begonnen op 20%
- Bij 0% spel dreigt te stoppen
- Samenvattend: sinds 1971 enerzijds globalisering, tech vooruitgang, demografie, anderzijds geldpersen
- Deflatiekrachten dreigen te winnen!
- Ramp voor het model 'groeien op schulden'

En dus...

- Negatieve rente (voor banken)
- *Quantitative Easing* (QE)
- Alles om het spel aan de gang te houden
- Probleem: economische groei wordt afgeremd door bijeffecten van beleid zoals gevoerd sinds 1971
- Groei omhooggestuwd door stimulerend beleid, tech vooruitgang, globalisering...
- ...maar omlaag door negatieve bijeffecten in loop der tijd
- Schuld, inflatie, aandeel overheid in de economie, wegvallend heropbouweffect
- 50/60-er jaren: gemiddelde jaarlijkse groei ruim 5%
- 2000-2010: iets meer dan 2%
- Wereldwijd: tijdens Bretton Woods periode 2,8%, sinds 1971 1,8%
- Hoe wordt de groei vertraagd?
- Industrie was de kurk na de WOII maar de dienstensector nam die rol geleidelijk aan over
- Betekent: consumptie huishoudens cruciaal voor groei
- Consumptie elk jaar doen stijgen, vereist stijgende lonen
- We hebben al gezien: globalisering hield dat tegen voor een belangrijk deel
- I.c.m. aanhoudende inflatie nauwelijks gestegen lonen
- VS: gemiddeld loon van \$3 in 1971 naar \$ 25
- Corrigeren we dat voor de inflatie...
- ...in reële termen gestegen van \$22 naar \$25.
- Ofwel: nauwelijks gestegen
- Andere rekenmethodes: reële lonen gedaald
- Productiviteit verdubbeld echter
- VS lonen gereconstrueerd sinds 1850
- Uitkomst: elk decennium reëel loon gestegen...tot 1970!
- Dat zijn gemiddelden!
- Wordt scheefgetrokken door top 1%/5%
- NL-situatie: cao-loon sinds 1971: +380 %
- Inflatie: +340%
- Stijgende belastingdruk hielp ook niet
- Vooral op arbeid (IB) + btw
- NL: btw, 1969: 12%, inmiddels 21%
- Toch is de consumptie jaar in jaar uitgestegen
- Wondermiddel: schulden!
- Maar er is een plafond

- Wanneer bereikt?
- Verschillende onderzoeken: 85 – 90 %
- Tegenargument: hoger want de rente is lager
- Impliciete aanname: rentes blijven laag
- Maar zelfs dan: 110%, schulden vaak of hoger of bijna hoger

H11. Zombiebedrijven en creatieve vernietiging

- Waarom zijn aanhoudende schulden een probleem voor de groei?
- Schuld = consumptie uit de toekomst naar voren gehaald
- Betekent: schulden nu gaan ten koste van consumptie morgen
- Lang deed dat er niet toe want..
- SCHULDEN STAPELEN
- Belangrijk: er is niets mis met schulden aan zich
- Het is de mate ervan dat een probleem kan worden
- Te veel schulden remt de groei af
- Maakt de economie kwetsbaar voor hogere rentes
- Rentes laag houden = inflatie, zeepbellen
- Een van de manieren waarop dat groei afremmen werkt
- Zombie-bedrijven
- Winst onvoldoende hoog om rente en aflossingen te betalen
- Nauwelijks / geen geld om te investeren
- Lenen om niet om te vallen
- Aandeel in de moderne economieën: van ca 2% in de jaren 80 naar inmiddels bijna 20%
- Pre-corona!
- Zombie's houden arbeid en kapitaal vast
- Inefficiënt gebruik ervan
- Investeren minder
- Innoveren minder
- Raakt ook gezonde bedrijven!
- OESO: gezonde bedrijven uit de sector betalen hogere rente
- BIS: 1%punt toename aantal zombie-bedrijven = 1%punt minder investeringen door gezonde bedrijven
- 0,3%punt minder stijging arbeidsproductiviteit
- Werkgelegenheid groeit met 0,26%punt minder
- Vertaald: miljoenen banen op termijn
- Banken: steeds meer oninbare leningen
- Overeind houden must
- Creatieve vernietiging
- Het proces van creatieve vernietiging wordt gefrustreerd
- Kern van het kapitalisme
- Voortdurende innovatie enige bron van aanhoudende groei
- Innovatie maakt bedrijven die niet bij kunnen blijven, overbodig
- Die vallen om, arbeid en kapitaal komt vrij, dat efficiënter ingezet kan worden
- Nieuwe uitvindingen, innovatie, groei
- Cruciaal: bedrijven moeten kunnen omvallen
- Ga je dat tegen = zombie-bedrijven = remt innovatie en groei af
- Analogie: bosbranden
- Uitblijven van regelmatige kleinere bosbrandjes
- Gevolg: dor hout hoopt zich op, dikke laag droge bladeren, oude bomen blijven staan, jonge bomen krijgen onvoldoende voedstoffen en zonlicht
- Licht ontvlambaar materiaal hoopt zich op
- Bij een brand = wereldnieuws
- Het bos heeft die bescherming tegen kleine brandjes niet nodig

- Sterker, dat is ongewenst
- Cruciaal voor vitaliteit en gezondheid van het bos
- Bij een grote brand overleeft het bos het, is weerbaar, minder kwetsbaar
- Idem voor een economie: creatieve vernietiging is nodig voor die om jong, vitaal en sterk te blijven
- Concluderend
- Nixon, 15/8/1971: "je dollar zal morgen evenveel waard zijn als vandaag."
- 583,34%
- Economische groei steeds meer tegenwind
- Economische groei door globalisering + technologische vooruitgang sloeg velen over
- Economie en maatschappij niet los te zien van elkaar
- Economische gevolgen = maatschappelijke gevolgen

H12. De maatschappelijke gevolgen van 1971

- Keynes
- Technologische vooruitgang
- 3h/dag/15h/week werken voldoende voor een goed leven
- Verveling door te veel vrije tijd hét probleem van de mensheid in de 21ste eeuw
- De economie heeft het veel beter gedaan dan wat Keynes verwachtte
- Maar die 15-urige werkweek is net zo illusoir als toen Keynes ervan droomde
- Pechmannen
- Werkende armen
- EU: 10% werkenden in armoede
- VS: 40 mln. Amerikanen, 1 op de 7 volwassenen, afhankelijk van voedselbonnen
- Florida of Illinois: 1 op de 5
- OESO: 1 op de 5 Amerikaanse kinderen groeit op in armoede
- Voedselbanken de snelst groeiende banken
- NIBUD: 1 op de 3 Nederlanders niet in staat een onvoorziene uitgave op te vangen
- 1 op de 5 Nederlanders heeft geen spaarrekening
- Aantal klanten schuldhulpverlening groeit hard
- (makkelijk schulden te maken)
- Gemiddeld gaat het prima...
- ...maar gemiddelden verbloemen de scheve verdeling
- Gemiddelde is een façade
- Lonen gestagneerd sinds 1971
- Nuance: niet voor iedereen
- Inkomen 10% rijkste Amerikanen: + 45%
- Rijkste 1%: +160 - 190%
- Top 0,01%: + 350 - 400%
- In Europa minder prominent maar ook toename
- Ratio ceo: gemiddelde werknemer
- 1965: 20:1
- 1989: 60:1
- Inmiddels 300:1
- Te kort door de bocht?
- Gini-coëfficiënt
- Corrado Gini
- Meet de mate van ongelijkheid
- Tussen 0 en 1
- VS: sinds 1979 gestegen met 20%
- OESO: Italië, België, Canada, Japan, Nieuw-Zeeland...overal toegenomen
- Sinds 1985, dus het beeld wordt nog gunstig vertekend
- Idem voor ongelijkheid in vermogens
- Deutsche Bank: een groot deel van de Amerikanen is sinds de jaren 90 aan het ontsparen

- 0,1% van de rijkste Amerikanen bezit evenveel activa als 90% van de bevolking
- Ruim 60% aandelenbezit geconcentreerd bij de rijkste 1%
- Slechts 6% van de aandelen in handen van de 90% van de bevolking
- Driekwart van alle particuliere schulden in de VS bij 90% van de bevolking
- Vooral de middenklasse lijdt eronder
- Banen middenklasse makkelijk te verplaatsen
- Schoonmaken niet, emmers en moppen maken wel
- Inflatie: ongelijk verdeeld
- Educatie, zorg, wonen: bovengemiddeld hard in prijs gestegen
- 1985: gemiddeld inkomen, 30 weken werken om een huis en auto te kopen, te onderhouden, verzekering te betalen en kinderen naar school te laten gaan
- Inmiddels: 53 weken nodig
- Spaargeld aanspreken/geld lenen (incl. Visa/Mastercard max)
- Meer dan één baan om rond te komen
- Bekend voorbeeld: een man komt bloed verkopen om een cadeautje á \$7,50 te kopen voor zijn dochter voor haar verjaardag
- Bewering is NIET dat vroeger alles beter was
- Omdat het niet zo is
- Levensduur, zorg, nieuwe technologieën en gemak, extreme armoede, ongelijkheid tussen landen...
- Bewering is WEL dat voor wat men als minimum vindt te moeten hebben voor een fatsoenlijk leven, langer gewerkt moet worden dan 50 jaar geleden
- In absolute zin is het leven beter en kwalitatiever dan in 1971
- In relatieve zin een heel ander verhaal
- Gezien de hoge economische groei en technologische vooruitgang had iedereen het veel beter moeten hebben
- De 15-urige werkweek had standaard kunnen en moeten zijn
- Muitende middenklasse
- Boosheid, ongenoegen, angst
- Zondebok zoeken
- Politieke versplintering
- Populisme (links én rechts)
- Afkeer van globalisering
- Europese Unie
- Eigen ervaring
- Protectionisme/vrijhandel > handelsoorlogen
- (2008-2020: bijna 4 maatregelen per werkdag)
- Drukt economische groei > voedt ontevredenheid (zondebok!) > populisme nog meer aan kracht
- Schattingen effect: 1 %punt groei per jaar sinds 1900
- Toegepast op Nederland: 7 miljard euro per jaar, 500 euro p.p.
- Demotie van democratie
- Kopen van (politieke) invloed
- Vrije markten?
- In ruim ¾ van de sectoren van de VS economie 2 of 3 bedrijven dominant
- Luchtvaart, mobiele telefonie, credit cards
- Lobby > vriendjeskapitalisme
- Afkeer van kapitalisme + vrije marktwerking
- 38.000 ondervraagden, 28 landen: meer dan de helft zegt 'kapitalisme doet meer kwaad dan goed'
- Populariteit socialisme neemt toe (ruim 1/3 millennials in de VS)

H13. Veel om somber over te zijn

- Opstanden en onrusten (Hong Kong)
- Euro als splijtzwam (euro geboren in 1971!)

- Klimaatverandering?
- Grootschalige ontbossing en bovenmatig gebruik van fossiele grondstoffen
- Uitputting van de Aarde = gevolg van groeien op schulden, ofwel leven op de pof
- Living Planet Index (indicator biodiversiteit): populatieomvang 21.000 soorten dieren sinds 1970 gemiddeld genomen met 68% gedaald
- Verharding maatschappij/individualisering
- Ontwikkeling individualisme in 78 landen over 51 jaren
- Conclusie: toename mondiaal fenomeen en sinds jaren 70
- Obesitas: bestond nauwelijks tussen einde WO II en begin zeventiger jaren
- Correlatie is geen causatie
- Concluderend
- 1971 keerpunt in de historie
- Trendwijziging op monetair gebied...
- ...had allerlei economische gevolgen...
- ...die op hun beurt maatschappelijke gevolgen veroorzaakten
- Makkelijk somber te zijn
- Het spel (groeien op schulden) steeds moeilijker te spelen
- Hartslag van de economie geeft aan dat die een onderliggend kwaaltje heeft
- Hartstilstand 2007 en 2020 (blij dat de markten werken)
- Geopolitiek
- Populisme/Europese samenwerking
- Wereldbank: verloren decennium
- 1 crisis per decennium sinds de jaren 70
- Jaren 80: Latijns-Amerikaanse schulden crisis
- Jaren 90: Azië-crisis
- Jaren 00: De Grote Financiële Crisis
- Jaren 10: eurocrisis, eerdergenoemde hartstilstand
- Dus....
- Je kunt zeggen: recessies onvermijdelijk, eerstvolgende zonder tegenmiddelen
- Echter: appels en peren
- WW
- Andere regelingen
- Geldpers
- Centrale banken
- Grote Depressie!?
- Maar....er is meer!
- Het donkerste uur is vlak voor de dageraad
- Over de Grote Depressie in de jaren 30 gesproken... (New Deal)
- Een nieuwe periode van welvaart en voorspoed, is niet aanstaande, die is al begonnen!
- Daarover in het laatste deel van dit hoorcollege!

College 3. De toekomst is zonnig!

H14. Het is van alle tijden

- 14 december 1903
- 1909
- 20 mei 1927
- Het is van alle tijden
- Ook nu!
- Toekomst zonnig
- Niet alleen verschillen tussen nu en de Grote Depressie reden voor optimisme
- Rooskleurige toekomst

- Aanhoudende crisis sinds 2007
- Uitzonderlijk
- Lengte crisis reden voor optimisme, o.b.v. economische historie!
- Overgang tussen twee tijdperken
- 15 á 20 jaar
- Turbulente tijden
- Keynes over de Grote Depressie
- “Het is een nachtmerrie...”
- “...die evenwel over zal waaien omdat de vindingrijkheid van de mens net zo groot is en productief als vroeger”
- “Kijk voorbij deze tijdelijke verstoring”
- Nieuw tijdperk
- Dit decennium grote veranderingen te verwachten
- Economie
- Manier van leven
- Crisis stimuleert innovatie
- Grote Depressie (New Deal) als voorbeeld!
- Tweede helft decennium echt voelbaar
- Wat niet wil zeggen dat het nieuwe tijdperk nu niet voelbaar is!
- “Wat we gezien hebben in het afgelopen jaar, is de dageraad van de tweede golf van digitale transformatie die elk bedrijf en elke sector overspoelt.”
- Satya Nadella, topman Microsoft, begin 2021
- Hij doelde op grote aanpassingen als gevolg van pandemie
- In het diepe gegooid
- Voorbeelden:
- Smart phone
- Smart home
- ‘Hey Google’ / ‘Siri’
- HP printers
- Star Trek
- Tablets, mobieltjes, apps, 3D printers, stemgestuurde apparaten
- App / voorraad buizen op een opslagplaats
- Nieuwe tech
- Vergt tijd voordat nieuwe technologieën en toepassingen ingeburgerd raken, efficiënter worden
- Denk bv aan nieuwe infrastructuur die nodig is
- Uitvinden stroom: heb je weinig aan zonder leidingen
- Voorbeeld: eerste mail in 1971 maar voordat het internet de economie en de samenleving veranderde...
- Wantrouwen ertegen ook heel normaal!
- Economische omwentelingen
- Crisis 2007/2008 = laatste fase van het tijdperk dat begon in 1971
- Real time grote veranderingen opmerken is voor ons mensen lastig
- Evolutie
- Gelukkig kunnen we leren van de historie om overeenkomsten te zien
- Het einde van het stelsel van BW in 1971 markeerde het begin van de 3de Industriële Revolutie
- 15 augustus 1971 was het symbolische begin ervan
- ‘Symbolische’ want jaren zestig: turbulent
- Wedloop USSR / VS
- Heeft een aanleiding, een vonk nodig
- De laatste keer was dat...
- ...een toespraak!
- JFK 1961 / Maan
- Wat is de vonk nu?
- Het heeft met het weer te maken

H15. De vonk voor een Nieuw Tijdperk

- 2015: VN Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen
- Klimaatakkoord van Parijs
- 2030
- 2050
- Even onbereikbaar als naar de Maan vliegen was in 1961
- Nieuwe technologieën + toepassingen
- Is al gaande
- Voorbeeld: 3D printing
- Wordt al gebruikt
- Huizen
- Productiekosten lager
- Productie op maat
- Voorraden aanhouden (duur!) onnodig
- Geen afval
- Was: beperkt aantal grondstoffen, duur, traag
- Nu: geen 30L maar <1.000, kan veel meer, met meer grondstoffen
- Kenmerk nieuwe tech: wordt goedkoper én efficiënter
- Inbelgeluid internet in 1996?
- Telefoonlijn
- Wifi
- Glasvezel
- Eerste mobieltje
 - zwaar, antenne, bereik
 - 200gram, fototoestel, radio, videocamera, dictafoon, rekenmachine, TV, bioscoop, cd-speler, notitieboekje...
- Kijk naar uw huis: telefoon, TV
- Mijn eerste laptop:
 - 5000 NLG - loodzwaar - Groot
 - Kon, vergeleken met die van nu, hele weinig (en langzaam)
 - Nu: EUR 800: vederlicht, snel, kan veel en veel meer
- De nieuwe tech: nog een lange weg te gaan maar we zijn wel onderweg!
- VR/Meta
- Opereren op afstand
- Muurverfapp/planten
- Kunstmatige intelligentie
- 'fedfederal reserbe' in Google
- Vertaalapparaat (beta versie)
- Internet of Things
- Internet of Senses
- Emrod Nieuw-Zeeland
- Nikola Tesla 1921
- Thans zaken die 10-15 jaar geleden science fiction waren heel normaal
- Over 10-15 jaar niet anders
- Topje van de ijsberg
- Van smart phones naar smart everything
- Woven City, Japan
- De grens tussen digitaal en analoog vervaagt
- Economische gevolgen
- Marginale productiekosten
- Extra kosten / product ex vaste kosten
- Hoe lager, des te meer omzet, ook bij lagere prijzen!

- Hier en daar zijn die al 0
- Voorbeeld: muziekindustrie (downloaden)
- Creatieve vernietiging van eerder aan het werk
- Marginale productiekosten van goederen richting 0?
- Zelf energie winnen > marginale kosten van energie
- Internet voor de hele wereld / paraplu
- Afrika: 1 op de 5
- Latijns Amerika: niet veel meer
- Naar Europees niveau → economische groei omhoog
- 10 extra mobieltjes/100 mensen > +0,8%punt groei
- Mét internet? > +0,5%punt erbij
- Gevolgen
 - emigratie - logistiek
 - werken (en (waar) wonen) > Boise (Idaho) - Amsterdam – Groningen/Maastricht
- Landen minder afhankelijk van elkaar > regionalisering
- Multipolaire wereld
- In crisistijden worden doorgaans belangrijke keuzes gemaakt
- JFK
- New Deal (Grote Depressie)
- Green New Deal nu
- Gevolgen: voorbeeld rol van olie in de geopolitiek en de rol van de Amerikaanse dollar

H16. Het geldstelsel van de toekomst

- Fiat geldstelsel sinds 1971
- Dollar ondanks 1971 toch dé wereldmunt!
- Besluit 15 augustus 1971 = vertrouwen in de dollar kreeg een knauw
- 1974: bezoek aan Saoedi-Arabië
- Alleen dollars voor olie
- Olie dé brandstof van de economie = dollar dé munt
- Energietransitie: rol olie op zijn retour
- Gevolgen voor de dollar!
- Wereldmunt in spe?
- Euro? Yuan?
- Les: wisseling van de wacht op de valutatroon duurt lang
- Veelgehoord: de yuan volgt de dollar op
- Kanttekeningen bij wereldmunt
 - sterke economie
 - grote en zeer liquide kapitaalmarkt
 - vrij kapitaalverkeer
 - inwisselbaar
- Yuan:
 - M.b.t. Chinese economie: kopiëren is makkelijker dan zelf uitvinden
 - Laaghangend fruit op
 - Vergrijzing
 - Moderne economie = diensteneconomie
 - Die economieën groeien minder hard = productiviteit lastiger te verhogen
 - Schulden
 - Ongelijkheid in China
 - Milieuschade
 - Geopolitiek
- Euro:
 - Grote economie
 - Democratie

- Vrij kapitaalverkeer
- Innovatief
- Laaghangend fruit niet op
- Multipolaire wereld!
- Geld(stelsel) van de toekomst:
- Ontevredenheid, vertrouwen
- Cryptomunten geboren in 2008
- 3 functies van geld:
 - Ruilmiddel
 - Oppotmiddel
 - rekeneenheid
- Bankbiljetten ooit
- Potentie is er
- Reactie: digitale euro/dollar/etc.
- Grote verandering economie/samenleving...
- ...heeft gevolgen voor het geld(stelsel)
- Contant geld gebruik
- Cryptomunten zeker hét geld van de toekomst
- Cryptomunten zeker géén geld van de toekomst
- Niet te zeggen!
- Digitale euro etc. ligt ook voor de hand

H17. Hoe te zorgen dat wél iedereen profiteert?

- To (not) do lijst
- 1ste IR:
- 1760
- Kleinschalige productie en agrarische samenleving veranderde in...
- ...massaproductie + urbanisatie
- Vonk: Stoommachine van James Watt
- Levensomstandigheden verbeteren
- Inkomens stegen
- Kindersterfte tuimelde
- Londen: 1730: $\frac{3}{4}$ kinderen overleed voor 5-jarige leeftijd
- 1810: minder dan één derde
- Bevolking nam toe
- 2de IR:
- 1870
- Van stoom naar stRoom
- Prijsdalingen > welvaart stijgt
- Specialisatie
- Stuwde productiviteit omhoog
- Productiekosten per stuk omlaag
- Lagere prijzen en toch meer winst want meer omzet
- Suezkanaal 1869, telegraaf, spoorlijnen
- Koffie, thee, suiker, rijst > geen luxeproducten meer!
- Zoals we gezien hebben bleef veel daarvan uit in de 3de IR, sinds 1971
- Nu 4de IR op komst
- Om een herhaling van post-1971 te voorkomen...
- ...nieuw economisch paradigma en sociaal contract nodig
- Leren van eerdere fouten ofwel
- What (NOT) to do!
- Kapitalisme te prefereren want vrijheid (van handelen) centraal
- MMT etc. staat hier haaks op

- Onbelemmerd kapitalisme, dus geen lobby, afspraken met bedrijven achter de schermen, monopolies/oligopolies aanpakken
- Afscheid van het 'groeien-op-schulden' economisch model
- Betekent ook geen noodzaak voor aanhoudende inflatie
 - Goed voor economische groei
 - Mbt ongelijkheid
- Deflatie toestaan (heel natuurlijk) kan dan
- Macht en invloed centrale banken beperken (gebeurt automatisch bij voorgaande)
- Belangrijke rol voor de overheid weggelegd
 - Vergroening
 - Duurzaamheid
 - Iedereen houdt zich aan de spelregels
 - Transitie arbeidsmarkt. IR > sectoren verdwijnen en ontstaan, frictiewerkloosheid, kan in de 4de IR snel gaan (robotisering)
 - Warren Bennis: "fabriek van de toekomst heeft 2 werknemers: een man en een hond. De man is er om de hond te eten te geven en de hond om ervoor te zorgen dat de man niet aan de machines zit."
 - Wantrouwen tegenover nieuwe technologieën /privacy
- Keuze voor kapitalisme dus géén keuze voor meedogenloze vrijemarktwerking!
- Optimum altijd in het midden (Laffer-curve)
- Accepteer dat ongelijkheid hoort bij kapitalisme (creatieve vernietiging), het is de mate ervan waar je op moet letten (met geen groei op schulden en inflatie komt dat vanzelf goed)
- Onderwijs, onderzoek, ontwikkeling: altijd een belangrijke rol voor de overheid (vb. militaire technologie)
- Nieuw economisch model dus...
- ...met daarin meer focus op welZIJN ipv welVAART
- Keynes!

Aanbevolen literatuur

Barro, R. en Ursua, J., (2008), *Macroeconomic crises since 1870, Brooking Papers on Economic Activity Brookings Institution, vol. 39 (1), 255-350*

Bernholz, P., (2003), *Monetary regimes and inflation: History, economic and political relationships*, Edward Elgar

Bundesbank, (1999), *Fifty years of the Deutsche mark: Central bank and the currency in Germany since 1948*, Oxford University Press

Connally, J., (1993), *In History's Shadow: An American Odyssey*, Hyperion

Dalio, R., (2021), *Principles for Dealing with Changing World Order, why nations succeed and fail*, Simon & Schuster

Finder, D., (2018), *What Insights Do Taxi Rides Offer into Federal Reserve Leakage?*, Chicago Booth: George J. Stigler Center for the Study of the Economy & the State WP nr. 18

Haldeman, H., (1994), *The Haldeman Diaries: Inside the Nixon White House*, G. P. Putnam's Sons

Herradi, M. El en Leroy, A., (2019) *Monetary policy and the top one percent: Evidence form a century of modern economic history*, DNB WP nr. 632

Mujagić, E., (2021) *Keerpunt 1971, over staatsschuld, werkende armen en nieuwe economische groei*, Bertram + de Leeuw uitgevers

Mujagić, E. (2012) *Geldmoord, hoe centrale banken ons geld vernietigen*, Balans

Mujagić, E. (2016) *Boeiend en geboeid, een monetaire geschiedenis van Nederland sinds 1814/1816*

Nixon, R., (1990), *The Memoirs of Richard Nixon*, Simon & Schuster

Volcker, P., (2018), *Keeping at it: The quest for sound money and good government*, Public Affairs

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname	Frits de Bruijn (Leiden, januari & februari 2022)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2022 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 234 6
NUR 696, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.